

Tindbækvej 25

Gravhøj fra enkeltgravskultur

Martin Mikkelsen og Mikkel Kiildsen

Viborg Stiftsmuseum 2007

Bygherrerapport nr. 19

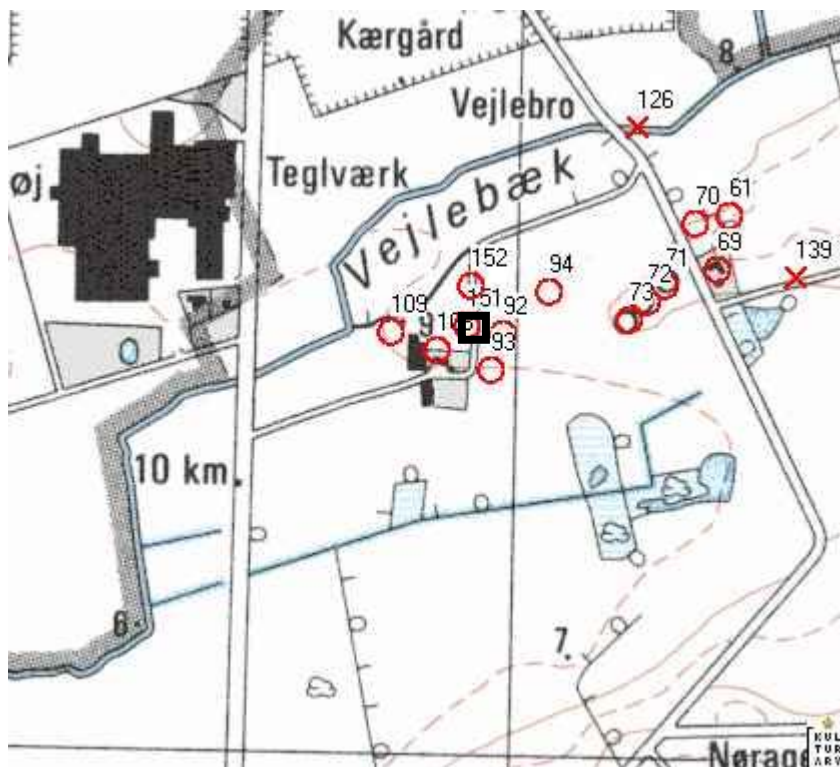
Bygherre: Asger Risgaard

ISBN 978-87-87272-57-5

Indledning.

Nogle steder findes fortidsminder i haver, under gårdspladser eller tæt ved bygninger. Det er tilfældet hos gårdejer Asger Risgaard, hvis gård er placeret lige syd for den lille Vejlebæk i Tindbæk mellem Viborg og Randers. Asger gård er nærmest placeret midt i en højgruppe med 7 gravhøje (Figur 1).

Figur 1. Fortidsminder ved Vejlebæk i Tindbæk. Cirkler viser gravhøje og kryds fundsteder for depotfund. Sort firkant viser omtrent stedet, hvor der skulle bygges stald og maskinhus.

Det var dog kun 5 af gravhøjene, der var kendte, da der i foråret 2005 skulle bygges en ny stald og et nyt maskinhus lige nordøst for de eksisterende bygninger. Det så derfor umiddelbart ud til, at ingen gravhøje ville blive berørt ved anlægsarbejdet. På trods af dette vurderede Viborg Stiftsmuseum, at der var betydelig risiko for at ukendte fortidsminder kunne blive ødelagt ved anlægsarbejdet. Derfor fik museet lov til at foretage en arkæologisk prøvegravning. Det viste sig hurtigt, at resterne af en indtil da ukendt gravhøj (nr. 151 på figur 1) stadig kunne ses på stedet, hvor stalden skulle bygges og i øvrigt fandtes også spor efter endnu en ukendt gravhøj (nr. 152), men den lå heldigvis uden for det berørte område.

Ifølge den nye museumslov er det museets vigtigste opgave at arbejde for at bevare væsentlige fortidsminder for eftertiden. Vi snakkede derfor med Asger Risgaard om det ikke var muligt at flytte anlægsarbejdet væk fra gravhøjen. Men med så mange gravhøje i området var det umuligt at finde et andet egnet sted, uden at det så ville gå ud over mindst en af de andre gravhøje ved gården. Der var altså ingen vej udenom – der måtte foretages en egentlig udgravning.

Gravhøjen 130710-151.

Da det moderne muldrag blev fjernet over resterne af højen, stod det klart, at den øvre del af højen for længst var fjernet. Endvidere havde pløjning fjernet den østlige side, men det var glædeligt, at der ikke fandtes spor efter røvergravninger i den centrale del af højen. Det gav håb om, at der stadig kunne findes en urørt grav i midten af højen. Selv for det trænedede øje var der dog ikke tale om en tydelig gravhøj. Højfylden havde næsten samme farve som den omgivende undergrund (figur 2), men der var dog en væsentlig forskel. Mens undergrunden var gruset og rummede mange småsten, var højfylden langt mere sandet og for det meste uden sten. Tilsyneladende har man hentet fylden til gravhøjen et sted i nærheden.

Figur 2. Resterne af gravhøjen sb. 151 afdækket. Bemærk hvordan muldraget tiltager på begge sider af højen og, at der ikke kan ses spor efter en grav i midten af højen. I marken bag den højre side af højen anes ringe rester af to andre overpløjede gravhøje. I baggrunden ses tre fredede gravhøje på toppen en lille bakke. Set fra vest.

Den lyse højfyld tydede på, at der var tale om en gravhøj fra yngre stenalder. Især høje fra den såkaldte enkeltgravskultur (ca. 2800-2400 f. Kr.) har som regel en meget lys højfyld. Der er ikke i tvivl om, at var anlægsarbejdet blevet foretaget uden at museet havde foretaget en undersøgelse, ja så ville man slet ikke have opdaget, at man bortgravede resterne af en gravhøj. Men det var lidt overraskende, at vi ikke umiddelbart kunne se spor efter en grav midt i højen. Det skulle der dog hurtigt blive rådet bod på. En forsigtig og omhyggelig afrensning af den centrale del af højen afslørede et rektangulært lidt mørkere farvet parti lige midt i højen (Figur 3).

Figur 3. Sporene efter den øst-vest orienterede grav A tegner sig efter bortgravning af få cm højfyld. Bemærk toppen af køllehovedet i den bagerste del af graven. Fra vest.

Og nok så spændende – i den næsten stenfrie højfyld dukkede toppen af en kuglerund sten op, og det stod hurtigt klart, at der var tale om et køllehoved (Figur 4). Havde der overhovedet været nogen tvivl om tolkningen tidligere, så forsvandt den straks. Køllehovedet lå givetvis på bunden af en grav der, ud fra svage spor efter formuldede rester af træ har været en trækiste. Umiddelbart kunne der ikke ses spor efter den døde, men til sidst fandtes små stykker tandemalje i den vestlige del af graven. Den døde har derfor været begravet med hovedet placeret i vestenden (Figur 6).

Der var dog et lidt mærkeligt forhold ved placeringen af køllehovedet. Det lå tilsyneladende ikke helt nede i bunden af gravhøjen, sådan som det måtte forventes, hvis køllehovedet var placeret i den oprindelige grav, som højen var anlagt over.

Den videre udgravning blev derfor stadig foretaget med forsigtighed. Ganske få cm dybere end køllehovedet blev der fundet først én og derefter yderligere én ravperle (Figur 4). Der kunne i dette niveau iagttages svage spor efter en anden grav (B) lige nord for grav A (Figur

5). I hvert fald den ene af ravperlerne lå med sikkerhed i grav B og det har må også have været tilfældet med den anden ravperle.

Figur 5. Bunden af grav A ses som et mørkere farvet uregelmæssigt parti midt i billedet. Lige tv. for grav A anes resterne af den ældre grav B. En større sten ligger i østenden af grav B. Bemærk også det grålige ovale parti foran enden af grav A. Fra vest.

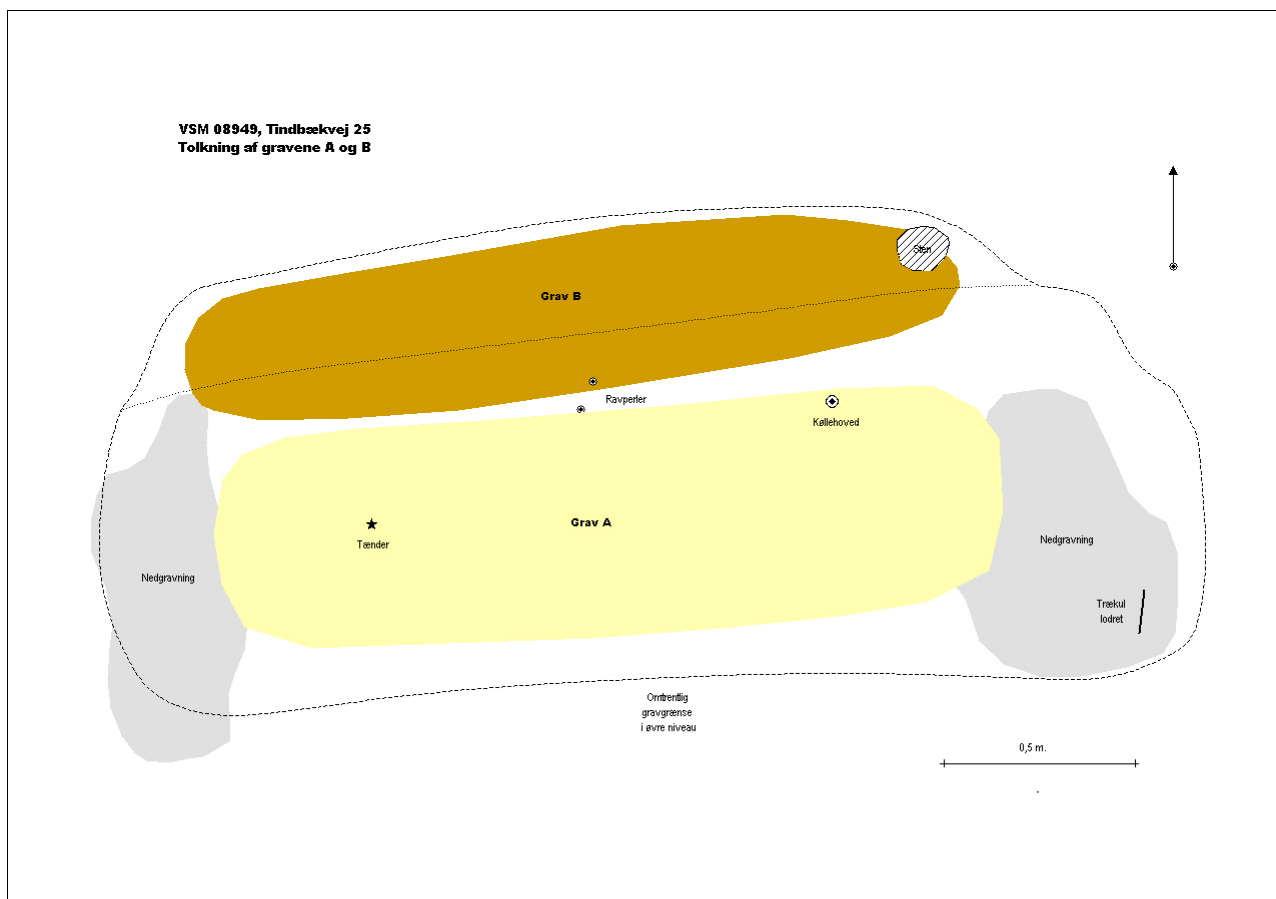
Ravperlerne og bunden af grav B fandtes direkte oven på den oprindelige overflade og der er derfor tale om den oprindelige grav – primærgraven – i højen.

Resultatet af udgravningen midt i højen kan opsummeres og illustreres ved hjælp af Figur 6 og Figur 7.

I første omgang blev der på den daværende overflade placeret en grav (B). En trækulsstribe på overfladen og under dele af højfylden antyder at overfladen enten er brændt af, før højen er anlagt, eller at der på overfladen er foregået en eller anden aktivitet, der har resulteret i dannelsen af et tyndt trækulslag. Det er sandsynligt, at den døde i grav B er begravet i form for trækiste, måske en plankekiste, da gravbunden var næsten hel flad. Graven har været ca. 2m lang og formodentlig ca. 0,8m bred. Når der er lidt usikkerhed omkring bredden, skyldes det, at sydsiden af graven sandsynligvis blev ødelagt, da grav A blev anlagt. Der blev ikke fundet spor efter den døde, men vedkommende har sandsynligvis fået to ravperler med sig i graven. En større sten blev desuden placeret i den østligste ende, dvs. i fodenden. Ud fra ravperlernes placering midt i graven synes det mest sandsynligt, at ravperlerne har været placeret ved ligets hofte. Der blev ikke fundet spor efter den gravlagte og det er derfor umuligt at bestemme den dødes alder og køn. Ud fra gravens længde er det dog sandsynligt, at der har været tale om en voksen. Iagttagelser i den profil, der blev lagt hen over højen (se figur 2 og 3) viser, at der

rejst en mindre høj over denne grav. Højens diameter er lidt usikker, men den har formodentlig været mindst 4m og højst 8m.

Figur 6. Tegning af gravene A og B med fundene placeret.

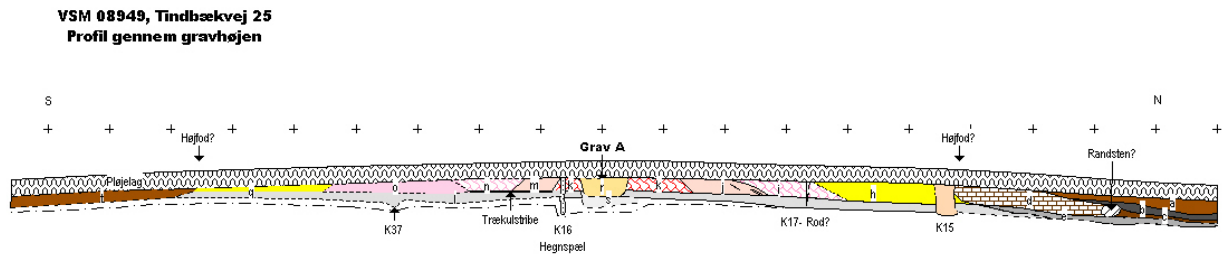
Kort tid efter er der anlagt en ny grav (A). Ved anlæggelsen er der formodentlig gravet et hul ned lige syd for midten i den første høj. Grav A blev placeret langs med sydsiden af primærgraven (B). Bunden af grav A lå få cm højere end i grav B. Grav A synes at have været ca. 2m lang og ca. 1,2m bred og dermed lidt større end grav B. Også her har der ud fra spor efter formuldet træ været tale om en trækiste. Tandrester viser, at den døde har ligget med hovedet placeret i vestenden. Som eneste (bevarede) gravgave blev medgivet et køllehoved. Selv om der ikke kunne ses spor efter et skaft, er det vel ikke usandsynligt, at køllehovedet har siddet på et skaft. Det var placeret i fodenden tæt ved gravens nordside. Den dødes køn kan ikke bestemmes med sikkerhed, men det er måske ikke urimeligt ud fra køllehovedet at antage, at der er tale om en mandsgrav.

Det bør endelig bemærkes, at der i begge ender af grav A fandtes en aflang nedgravning, der nåede ned gennem et underliggende muldrag og lidt ned i undergrunden. I begge nedgravninger fandtes ligesom i højfylden spredtliggende trækul, men i den østlige af nedgravningerne fandtes et større stykke trækul fra en tilsyneladende lodretstillet planke (Figur 6).

Efter at grav A blev anlagt, har man formodentlig udvidet højen, så den enten er blevet ca. 8m i diameter, hvis den oprindelige høj var 4-6m, eller den er blevet ca. 12,5m i diameter, hvis den oprindelige høj var ca. 8m i diameter (Figur 7). De ringe rester af højfylden kan i hvert fald ses at være opbygget af så forskelligartet fyld, at der kan være tale om 3 eller måske endog 4 højfaser. Skulle det være tilfældet har der formodentlig været foretaget endnu én eller to begravelser i højen. Yngre grav(e) har i så fald ligget så højt, at de er blevet helt fjernet før

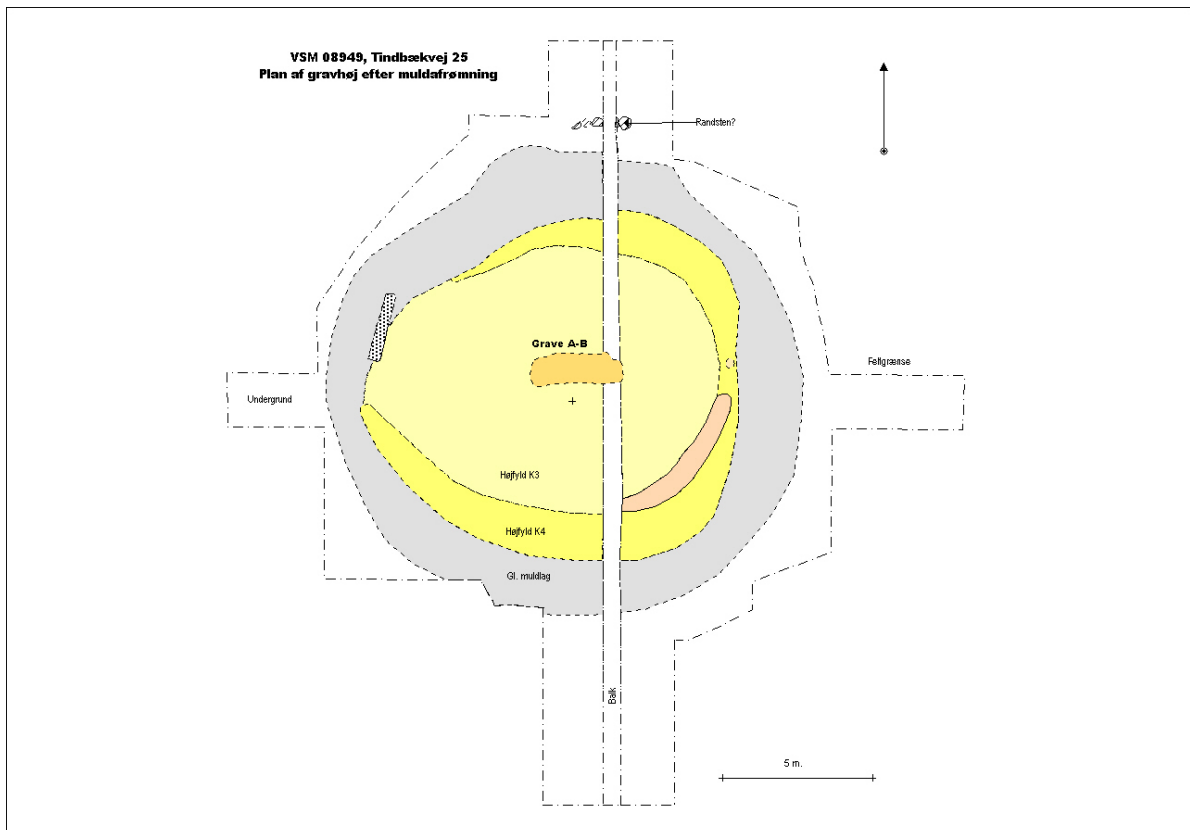
museets udgravning. Under alle omstændigheder har højen i enkeltgravskulturen fået en diameter på knap 13m.

Figur 7. Tegning af profil gennem højen. Forsænkningen øst for grav A ses i centrum.

For nu at gøre det endnu mere kompliceret fandtes der ved nordsiden af højen en kort række sten (Figur 8). De lå på den oprindelige overflade ca. 2,5m nord for foden af enkeltgravshøjen (Figur 7). De kunne ligne rester af en randstenskreds. Lige indenfor stenrækken fandtes da også rester af formodet højfyld, der dog var langt mørkere end højfylden i enkeltgravshøjen. Det var kun ved nordsiden af højen, at denne mulige højfyld og de mulige randsten kunne iagttages. Måske er højen blevet udvidet et godt stykke tid efter at enkeltgravshøjen havde nået sin største størrelse. Ud fra den relativt mørke højfyld kunne det være sket sent i yngre stenalder eller måske snarere i ældre bronzealder. Det er dog et rent gæt, da der ikke fandtes spor efter en sekundært anlagt grav, der kan støtte en sådan tolkning.

Figur 8. Oversigtsplan af det afdækkede felt med gravhøjen.

Her kunne historien om selve udgravningen godt ende, men der er en 'krølle', der er værd at omtale. Efter at gravene var undersøgt, blev al den resterende højfyld bortgravet forsigtigt med maskine. Under højen afslørede i dele af området ardspor (Figur 9), der således må være ældre end gravene og gravhøjen. Ardspor er i en række tilfælde fundet under gravhøje fra enkeltgravskulturen. Det har været diskuteret, om ardsprene afspejlede, at der tidligere havde været en ager på stedet, eller om man havde foretaget en rituel pløjning af området, hvor der skulle foretages en begravelse. Resultaterne af denne undersøgelse kan ikke bidrage til denne debat.

Figur 9. Ardspor under den nordvestlige del af enkeltgravshøjen.

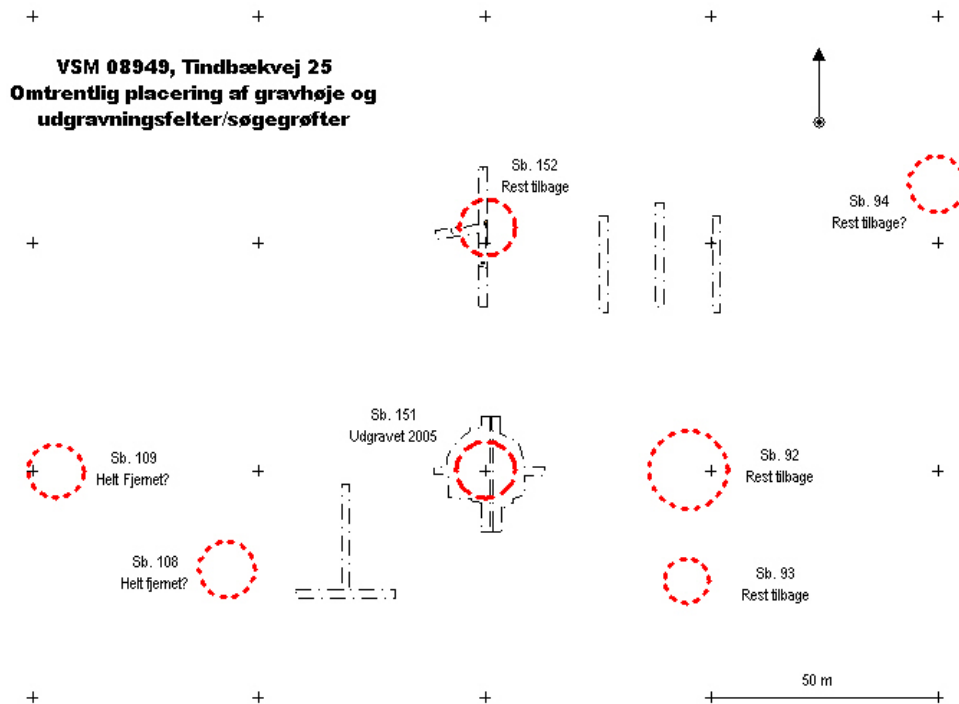

Gravhøjen i et lokalt perspektiv

Vi kender ikke ret meget til højene ved Asger Risgaards gård (Figur 10).

Figur 10. Omtrentlig placering af gravhøjene ved Asger Risgaards gård.

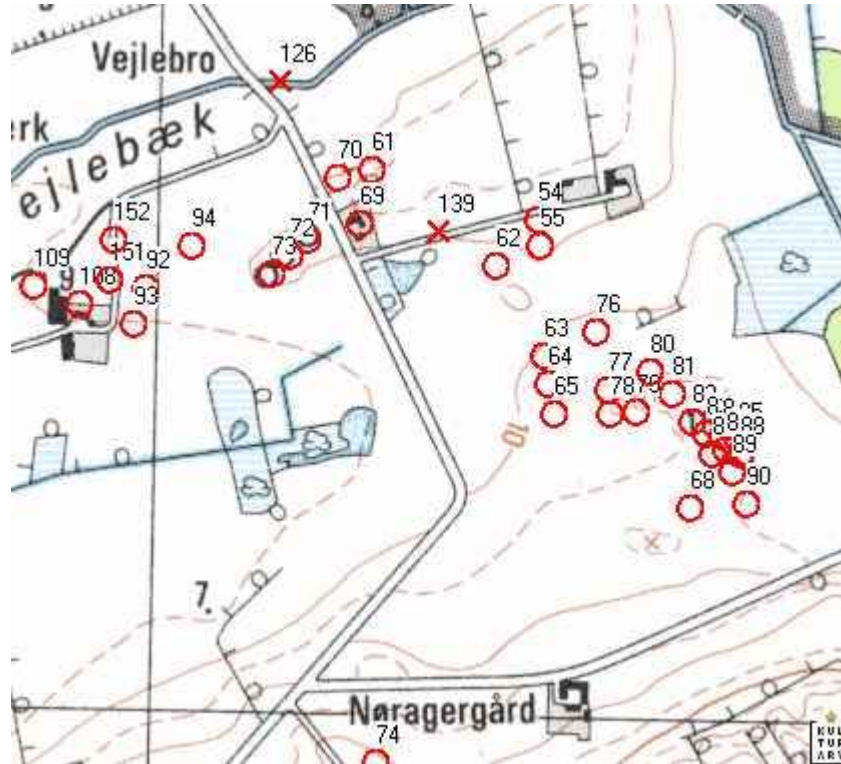
Sb. 92 blev i 1899 beskrevet som en ret anseelig høj med en diameter på ca. 20m. Ud fra de bevarede rester af gravhøjene, ser det i dag stadigvæk ud til, at det har været den største af gravhøjene ved gården. De andre høje er der ikke meget at sige om, dog er højene sb. 108 og 109 tilsyneladende blevet helt ødelagt ved tidligere anlægsarbejder på gården. Den eneste tidligere oplysning om grave i højene er også fra 1899, hvor det oplyses, at der i sb. 109 skal være fundet 2 lerkar med brændte ben. De er ikke bevarede, men der kan meget vel være tale om to gravurner fra yngre bronzealder. Sådanne grave findes typisk nedsat i siderne på ældre gravhøje.

Den eneste anden høj i højgruppen, der kan siges noget om, er sb. 152. I forbindelse med udgravningen af sb. 151 blev der lagt et par søgegrøfter hen over denne høj. Herved blev det for det første afklaret, at der var tale om en gravhøj, og for det andet svarede højfylden i sb. 152 til højfylden i sb. 151. Der er derfor sandsynligvis tale om endnu en gravhøj fra enkeltgravskulturen. Ud fra den topografiske placering kan man gætte på, at alle, eller i hvert fald de fleste af gravhøjene ved Asgers gård, er fra enkeltgravskulturen, og at de i den forstand udgør en samlet højgruppe, der oprindeligt er blevet anlagt inden for højst et par hundrede år.

Men da vi indtil nu kun har gravfund fra sb. 151, er det svært at sige noget om højgruppens grave som helhed. Hvad angår grav A fra sb. 151 skal det nævnes, at køllehoveder kun sjældent forekommer i enkeltgravskulturens grave. Køllehoveder er med andre ord ikke standardudstyr, således som det er tilfældet med stridsøkser og/eller tyknakkede flintøkser i mandsgraven og med ravperler i en række af de mere eller mindre sikre kvindegrave. Man må spørge sig selv om, hvem der har fået køllehoveder med sig i graven. Kan det være en 'shaman' eller en 'medicinmand'? Vi ved det ikke, men fantasien har man vel lov til at bruge.

Ser man nu lidt nærmere på de andre arkæologiske fund i området, så springer den store mængde af tæt liggende gravhøje i området syd for Vejlebæk i øjnene. I alt er der registreret 33 gravhøje indenfor et knapt 1 km² stort område, og det er ikke mange andre steder man finder så mange gravhøje inden for så begrænset et område (Figur 11).

Figur 11. Fortidsminder ved Vejlebæk i Tindbæk. Cirkler viser gravhøje og kryds fundsteder for depotfund.

Hans Kjær fattede da også interesse for højene, da han i 1899 berejste området for Nationalmuseet. Han fik da oplysninger om fund af en stridsøkse og to lerkar i sb. 77, og i hvert fald stridsøkse er givetvis fra enkeltgravskulturen. Om det var dette fund eller højgruppen som sådan, der rejste interessen for højgruppen vides ikke, men efterfølgende blev det i hvert fald tilkendegivet, at: ”Nr. 76-88 danne en Gruppe (høje), som er særdeles velegnet til Undersøgelse. Højene ejes af Gaardejer P. Rasmussen, Tindbæk, der har givet mundtligt Tilsagn om, at Nationalmuseet og ingen andre indenfor en rimelig Tidsgrænse skulde kunne undersøge Højene.”

Der var ikke bare tale om tomme ord, for året efter udgravede Hans Kjær de centrale dele af 4 af gravhøjene. Han fandt rester af formodede grave i alle højene. I sb. 83 fandtes 4 grave, hvoraf de 3 lå oven i hinanden, mens den sidste lå lidt syd for. I gravene fandtes en stridsøkse, ravperler samt en flintøkse. I sb. 85 fandtes 2-4 grave, hvor der i en af gravene fandtes en stridsøkse og i en anden en flintøkse. I sb. 84 var der én grav uden fund og i sb. 86 én formodet grav uden fund. Fundene befinder sig i dag på Nationalmuseet. Hans Kjær daterede alle gravene til enkeltgravskulturen, og det kan bemærkes, at de ældste grave i alle gravhøjene synes at være lagt direkte på den daværende overflade. Der kan derfor meget vel være tale om grave fra samme tid som gravene i gravhøjen sb. 151.

På baggrund af de ovennævnte fund synes det rimeligt at antage, at langt de fleste af gravhøjene syd for Tindbæk er fra enkeltgravskulturen. Dog kan der især være tvivl om dateringen af nogle af gravhøjene sb. 69-73, da de er beliggende på toppen af en mindre bakke (se Figur 2) og kunne ligne gravhøje fra bronzealderen.

Der er også gjort andre fund i eller tæt ved Vejlebæk, der kan være fra enkeltgravskulturen. Det drejer sig om et par tyknakkede flintøkser (sb. 136), og endvidere skal der ved tørvegravning i et mosehul lidt syd for Vejlebæk være fundet ca. 15 flintøkser, der dog blev solgt til en opkøber, hvorfor vi i dag ikke ved hvor de er endt. Hvorvidt der er tale om et samlet depot eller flere nedlæggelser er derfor usikkert. Selv om oplysningerne er usikre, synes det at være en oplagt mulighed, at man i enkeltgravskulturen ikke bare har rejst et betydeligt antal gravhøje inden for et relativt begrænset område syd for Vejlebæk men, at man også her har nedlagt depoter med flintøkser.

Placeringen er nok ikke tilfældig. Ved Vejlebro har man relativt let har kunnet passere Nørreådalen. På gamle kort ses veje, der fører ned til overgangsstedet ved Vejlebro (Figur 11). Det er derfor oplagt at forestille sig, at der i enkeltgravskulturen har været en sti eller en 'vej' langs med højene syd for Vejlebro, og at der også dengang har været et vadested ved Vejlebro.

Figur 12. Videnskabernes Selskabs kort. Bemærk at Asger Risgaards gård (rød firkant) og dermed gravhøjene ved gården er placeret lige vest for den gamle bro over Vejlebæk.

Det kan godt være, at man ved at kigge lidt mere på de bevarede fund ved Tindbæk kan fortælle en bedre og mere detaljeret historie om tiden for ca. 4.500 år siden. Fundene ved Asger Risgaards gård har i hvert fald givet et par nye væsentlige brikker, og der ligger givetvis flere og venter lige rundt omkring gården. Der ligger de forhåbentlig godt i mange år. I hvert fald skal Asger og hans familie have en yderst velfortjent tak for det gode samarbejde omkring denne sag.

Diverse oplysninger:

Viborg Stiftsmuseums j. nr.:	VSM 08949
Lokalitet:	Tindbækvej 25
Sogn, herred og amt:	Skjern, Middelsom, Viborg
Dansk Kulturhistorisk Centralregister:	130710-151
Kulturarvsstyrelsens j. nr.:	2003-2123-0611
Bygherre:	Asger Risgaard, Tindbækvej 25, 8900 Randers
Areal:	Ca. 0,1ha.
Deltagere i udgravningen:	Martin Mikkelsen, Mikkel Kiildsen, Hans Jørgen Kristensen
Maskine fra:	Entreprenør Johnny Skamriis, Kvorning

Undersøgelsen er betalt af bygherren og Viborg Stiftsmuseum

Dokumentationsmaterialet bestående af beretning, tegninger, fund, fotos m.v. opbevares på Viborg Stiftsmuseum, Hjultorvet 4, 8800 Viborg.

Om bygherrerapporter

Når der er foretaget en arkæologisk udgravning, der er helt eller delvist finansieret af en privat eller offentlig bygherre, skal der udarbejdes en særskilt rapport til bygherren. Bygherrerapporten skal være almindeligt tilgængelig, præsentere udgravningens resultater og sætte dem i sammenhæng med det omgivende landskabs kulturhistorie.

Viborg Stiftsmuseum har besluttet at udgive museets bygherrerapporter i en fortløbende serie. De kan ses på museets hjemmeside

---

¹ Kulturarvsstyrelsen: Retningslinjer for udformning af rapport til bygherre/anlægsmyndighed

